

Маршицька Вікторія,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

лабораторії дошкільної освіти і виховання

Інституту проблем виховання НАПН України, м.Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

Поступове ускладнення змісту і тривалості процесу становлення особистості як суб'єкта соціальних стосунків актуалізувало проблему вивчення дитинства як соціокультурного феномена. Кожній історичній епосі відповідає свій соціокультурний статус дитинства, який характеризується його віковими межами, визначальним характером ставлення суспільства до дитинства та регламентацією стосунків дорослого світу та світу дітей. Дитинство як соціально-культурний феномен має свою історичну логіку розвитку; в різні історичні епохи по-різному конструювалися та формувалися взаємини між дорослими та дітьми, в основі яких завжди прослідковувалася соціальна та правова незахищеність дитинства. Водночас кожній суспільній формації був притаманний свій образ дитини, своє розуміння феномена дитинства і його вікових меж.

Аналіз наявних у сучасному науковому просторі концепцій розуміння дитинства (В. Абраменкова, І. Бех, А. Богущ, Н. Гавриш, В. Кудрявцев, С. Литвиненко, Т. Поніманська, Л. Обухова, М. Осоріна, Д. Фельдштейн та ін.) дозволив прослідкувати необхідність перегляду традиційних підходів до дитинства, єдність науковців у позиції визнання самоцінності дитинства, актуальність вироблення нової парадигми, центрованої на світі дитинства. Ситуація у розумінні феномена дитинства, у ставленні до дитини та періоду її дитинства, що склалася на сучасному етапі розвитку суспільства, акцентує увагу на визнанні дитинства як структурного елемента суспільства, на розширенні його вікових меж, збільшенні турботи та уваги держави до унікальної і самобутньої функції дитинства в соціокультурних процесах. Натомість зміни, що відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, зумовили протиріччя між

ідеєю нової філософії освіти, яка визнає за дитинством право на самоцінність, та традиційною педагогічною позицією ставлення до дітей як до об'єктів виховного впливу. Поступове ускладнення змісту процесу соціалізації вимагає цілісного розуміння дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, зумовлюється особливостями і специфікою процесу соціалізації на етапі дошкільного дитинства та уможлиблюється завдяки запровадженню соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на актуалізацію соціального потенціалу дитини.

Дошкільне дитинство вважають періодом: 1) „первинного фактичного становлення особистості” (О. Леонтьєв); 2) „формування базової культури особистості дитини” (О. Асмолов); 3) „оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками” (Г. Абрамова, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна та ін.); 4) „виховання людського в людині” (С. Русова). Серед основних специфічних рис дошкільного дитинства виокремлюють такі:

1) дитина-дошкільник як особистість перебуває на етапі становлення, дозрівання і розвитку; формування основ особистісної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності та особистісного становлення;

2) самоцінність цього періоду визначається наявністю дитячої субкультури;

3) дошкільний вік (3-6 років) пов'язаний з домінуванням ігрової діяльності;

4) дитячі види діяльності мають специфічний характер і формують головні досягнення дитини у її фізичному, психічному та соціальному розвитку, завжди відповідають інтересам і потребам дитини;

5) це сенситивний період для первинної соціалізації особистості;

6) період формування ціннісного ставлення до природи, культури, людей і самого себе, орієнтації на світ людей, осягнення змісту і форм людських стосунків;

7) висока емоційна насиченість усіх сфер життєдіяльності дитини, її допитливість, безпосередність, оптимізм як важлива передумова для емоційно-практичного пізнання довкілля і самої себе;

8) вразливість, навіюваність дошкільників, їхня залежність від дорослих, потреба у спілкуванні з ними, незахищеність від впливів довкілля;

9) чутливість до соціально-психологічних механізмів навіювання, наслідування; поєднання інтеріоризаційних та екстеріоризаційних механізмів ідентифікації.

Ці механізми соціалізації дають дитині можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства. Сучасні діти-дошкільники відрізняються від дітей попередніх століть своїм світобаченням, обізнаністю, інтелектуальним розвитком. Вони стали більш прагматичними, самостійними, активними і водночас більш тривожними та агресивними.

Психологи, які наголошують на виникненні нової соціальної ситуації розвитку, виокремлюють внутрішню позицію дошкільника стосовно інших людей, яка характеризується усвідомленням власного „Я” та своїх вчинків, інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та стосунків. У взаємодії дошкільника із суспільним докільям, що виявляється у безпосередньому спілкуванні з дорослими, в іграх і змаганнях з однолітками, у процесі різних видів дитячої діяльності, в оволодінні навчальною діяльністю розвиваються образні форми пізнання природного, предметного та суспільного докілья та власного „Я”. Соціальна та емоційна активність реалізує потребу дитини бути суб’єктом освоєння світу людей, культури, власної життєдіяльності.

Важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника є образ соціального світу. Психологічною наукою (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Ядов) доведено, що „образ” як форма існування ціннісного ставлення до світу реально регулює діяльність особистості. Тому це явище є важливим у контексті психолого-педагогічних підходів до розуміння закономірностей процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, у зв’язку з чим було виявлено особливості конструювання образу соціального світу на етапі первинної соціалізації – у дошкільному дитинстві:

1) у дитинстві людина, як ніколи пізніше, відкрита для смислоосягнення та смислотворення. Образ світу виникає у дитини у процесі взаємодії з реальністю, яку вона відображає у своїх мозкових структурах через використання індивідуального досвіду, набутого під час сприймання предметів та явищ

суспільного докiлля. Реально цей процес часто здiйснюється стихiйно, тому дитячий спiсiб ставлення до свiту вiдзначається яскравiстю i безпосереднiстю життєвих вражень, гостротою переживань безлiчi рiзних життєвих подiй;

2)у дошкiльному вiцi формуються первиннi етичнi поняття, здатнiсть бачити прекрасне навколо себе. У свiдомостi дитини виникає розумiння власних можливостей та свого мiсця у системi суспiльних вiдносин. Особисте ставлення дитини до об'єктiв i явищ докiлля визначає i вибiр нею стратегiї поведiнки. У процесi становлення чiтких поглядiв на свiт i на себе виробляється певна система цiнностей i власна життєва позицiя. Так, соцiальний образ свiту, що складається в свiдомостi дитини, набирає силу впливу на її дiї, вчинки та у цiлому на життя;

3)для дитячого сприйняття i свiтобачення характерною є цiлiснiсть, яка не подрiбноє свiт на окреми елементи, в нiй злитi воєдино об'єктивне i суб'єктивне, понятiйне й образне, аналітичне i синтетичне у процесi одночасної роботи когнiтивних структур та почуттiв. Образ свiту дитини-дошкiльника вiдрiзняють перевага емоцiйно-почуттєвих уявлень про свiт над рацiонально-логiчними, одухотворенiсть об'єктiв та явищ дiйсностi, спонтаннiсть розвитку елементiв образу свiту та їх емоцiйно-цiннiсне забарвлення;

4)уявлення про свiт, ставлення дитини до свiту, що її оточує, формується у дитячiй свiдомостi, насамперед, через спiлкування з iншими людьми – дорослими та однолiтками. Отже, дорослiшання дитини, її успiшна соцiалiзацiя безумовно залежать вiд того, наскiльки дитина визнається дорослими суб'єктом взаємостосункiв з докiллям, наскiльки вони дозволяють дитинi проявляти цю суб'єктнiсть, створюючи умови для конструювання образу свiту. До завершення дошкiльного дитинства кожна дитина створює образ свiту, заснований на широкому розмiттi образних уявлень про Свiт Природи, Свiт Культури, Соцiальний Свiт Людей, Свiт власного "Я". Єднiсть цих свiтiв формує у дитини уявлення про свiт як цiлiснiсть i є основою дитячого свiтогляду. Дошкiльник, у силу своїх вiкових особливостей, ще не включений у наукове пiзнання дiйсностi, але в його свiдомостi на емоцiйно-образному рiвнi вже формується певне уявлення про свiт, i вiд особливостей його сприйняття значною мiрою залежить становлення певної системи цiнностей i власної життєвої позицiї. Гармонiя цього

процесу досяжна лише за умови сформованості у дитини відповідної системи уявлень про світ і про себе у ньому, що з одного боку, забезпечується її діяльністю, а з іншого – здійснюється у дитячій свідомості насамперед через спілкування з іншими людьми – дорослими та однолітками. Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей і специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяють вибудувати стратегію освітньо-виховної діяльності, спрямованої на актуалізацію соціального потенціалу дитини.

Для реалізації повноцінної і успішної соціалізації дитини необхідно, щоб побудова змісту соціального розвитку визначалася, з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів світового рівня культури, її загальнолюдських цінностей, а з іншого – ставленням до цього самої дитини, актуалізацією власного «Я», розкриттям творчих потенціалів особистості. Головним критерієм соціального розвитку у цьому випадку виступає не лише ступінь засвоєння соціальних правил поведінки, адаптованості до світу лише на рівні пристосування, а й повнота самостійності, ініціативності, творчості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко; Наук. ред. А.М. Богуш; За заг. ред. Н.В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с
2. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник /Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. – К.– Кіровоград: Імекс–ЛТД, 2014. – 272 с.
3. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід. Монографія. – К.: Міленіум – 2008. – 400 с.
4. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. – Вінниця: Планер – 2009. – 542 с.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. – Харків: Друкарня «Мадрид», 2015. – 330 с.